

Pintorpaskalden — ett hundraårsminne

Den 12 september 1860 gick skalden Wilhelm von Braun ur tiden. Han var född i Kölingared i Västergötland den 8 november 1813. Hans far var militär och önskade, att Wilhelm skulle gå i hans fotspår. Wilhelm blev också kadett 1828 och löjtnant 1839, men 1846 skrev han ett "gripande" avsked till sin värja. Han hade ingen varaktig stad, var än här, än där. Det var väl vid ett besök i Sörmland, som han skrev den riksbekanta visan om Pintorpafrun — så känd, att man ännu i dag kan få höra: "Jaså, Ericsberg, det var där Pintorpafrun bodde".

Vem var Pintorpafrun?

Den kvinna, som identifierats med den långt före Brauns tid mångomtalade och mångomskrivna Pintorpafrun, hette inte Anna, som Braun kallar henne. Hon hette Beata von Yxkull, född 1618 och död 1667. Hennes man Erik Gyllenstierna († 1657) var känd och uppskattad diplomat. Han var mycket ute på resor, då fick Beata sköta både Ericsberg och andra till familjen hörande gårdar. Det ser förresten ut som förnämsta gården varit Nynäs i Bällinge, och i den sockenkyrkan fick både Erik och Beata sina gravar. Griftetalet över Erik finns i tryck.

Wilhelm von Braun

Egentligen är det meningslöst att fråga, vem Pintorpafrun egentligen var. Den beskrivning, Braun ger, träffar nog i viss mån in på många andra i hennes ställning. Själv ansåg hon sig nog inte alls elak, det gör sällan den som förorsakar andra lidanden. Man får komma ihåg, att "fru Anna" levde i häxprocessernas tidevarv. Braun har på ett lyckat sätt fått fram den tidens uppfattning. Dit hör också, att Pintorpafrun är oåtkomlig för den mänskliga rättvisan, det är först i en annan värld, som hon får straffet för sin ondska.

Visan återges här nedan jämte en saga från en annan Sörmlandsgård samt kommentarer från olika håll.

I Södermanland, på sitt slott Ericsberg,
där bodde en änka, fru Anna,
hon sög sina bönders och torparens mærg
och ägde av galla en kannan.

Hon trätte och svor ifrån morgon till kväll
och nyttjade nageln och näven.
och pigorna fingo okristligt med smäll,
och spöstuga hade hon även.

Där hängde hon bönder och tjänare opp
och gav dem på pålsen så svåra,
fru Anna hanterade människokropp,
så ögonen mände sig tåra.

Hon hetsade hundar på tiggare små
och log när de skreko för bettet.
Bad någon om mat, blev hon gulblek och blå
och for som hon varit från vettet.

Hon svälte sitt folk, lät det äta ur ho
den skällaste välling och grina,
men hade en bonde en mjölkande ko,
den drev hon i stallet till sina.

Så levde fru Anna. Men ryktets basun
om namnet och minnet tog värden:
i trakten hon kallades Pintorpafrun,
och Pintorp kallades gården.

Vid solens uppgång en morgon hon stod
som vanligt på trappan att tälja
arbetarnas styrka, så arg i sitt blod,
som hade hon velat dem svälja.

För sent då en torparegubbe där kom,
och genast så började leken:
"Gå genast till skogen och se dig väl om
allt efter den tjockaste eken!

Och är du ej åter förrn dagen är slut
med denna tillbaka till slottet,
så hel som hon står där med kronan förut,
du pliktat med torpet för brottet".

Bedrövad till skogen den gamle nu gick
och satte sig neder att klaga.
Då kom där en dvärg, som med vänlig en nick
den sörjandes hand gick att taga.

"Vad sörjer du över? Säg genast ifrån,
jag kunde dig hjälpa törhända".
Och torparn berättade . . . "Mödornas son
jag olyckan från dig vill vända".

Här ser du bredvid dig den tjockaste stam
av ekar, som finnas i skogen.
Och Erik och Svante nog draga den fram . . .
Farväl! Snart fru Anna är mogen . . .

Och gubben tog yxan . . . "Försök då, stor sak!"
Tre hugg blott behövde han göra,
och eken den föll med ett hiskeligt brak,
och strax den begynte sig röra . . .

När gubben på stammen väl krånglat sig opp,
han hörde det flåsa och springa,
och eken for av i det starkaste lopp —
men hästar, det såg han dock inga . . .

Med kronan förut, som mor Anna befallt,
flög trädet mot slottet som vinden,
och med sig i farten det släpade allt,
staketet och herregårdsgrinden.

På trappan stod frun, men hon bleknade då,
ty hästarna vore bekante.

Hon såg dem allena men hörde också

Carl Jedvard Bondes kommentar

Till Brauns framställning, som sannolikt stödde sig på uttalanden av folket i orten, att Beata ofrivilligt kommit att ge namn åt gården, må här framhållas, att Pintorps var det ursprungliga namnet och nämnes redan på 1400-talet. År 1508 såldes Pintorps av väpnaren Knut Nilsson i Bosgård till Anna Karlsdotter av Vinstorps (eller Vindstorp). Men Anna tillhörde genom sitt gifte släkten Gyllenstierna, vilken släkt innehade Pintorps i ett par hundra år. Det var Erik Gyllenstierna, Beatas man, som fick ge godset namnet Ericssberg.

Omkring 1860 skriver Ericssbergs dåvarande innehavare Carl Jedvard Bonde, tydligen till Sörmlandsforskaren Olof Eneroth, en kommentar till både dikterna och sagorna om Beata:

"Flera, ehuru alla obevisade, smädedikter över henne liksom över den förut nämnda Anna på Vindstorp, äro allmänt gängse. Vi anse det föga lämpligt att framdraga dem. Fru Beata var förmoden, ordentlig, bevisade tillsammans med sitt husfolk den av huspredikanten morgon och afton förrättade andaktsövningen (vilken vackra sed ännu i senare tiden mångenstädes iaktogs), hade möjligen stränga anspråk på tjänare och underhållande, vilket gav anledning till tadel och sedan till smädelser av sådan överdrift, att man utspridde en efter den tidens vidskepelig andå lämpad saga, huru hon under sin sista sjukdom blivit av Hin onde själv i egen person avhämtad till helvetet, samt att resvagnen (lyckligen från denna färd återkommen?) såsom ett sorgligt minne förvarats i övre våningen av Ericssbergs slott. Sant är, för att här något uppehålla oss vid dessa sägner, att denna våning ännu för femtio år tillbaka icke var fullt inredd och att bland andra gårdens hantverkare, även sadelmakare, då hade sin verkstad därstädes. Att där bevarats korgen av en sönderslagen vagn, torde väl ej ådragit sig någon uppmärksamhet, om ej betjäningen funnit sin räkning vid att ockra på de resandes lättrogenhet, åt vilka även blodiga märken å murar och väggar utpekades efter fru Beatas framfart i rum och trappgångar, som sannolikt under hennes livstid ännu icke voro fullbordade. Detta påminner om den ännu icke färdigbyggda delen av Louvren, där Karl IX av Frankrike säges ha skjutit på protestanterna under den hemska Bartolomeinatten. Av alla här vidrörda sägner är emellertid en obestriddligen sann, nämligen den, att nämnda gamla vagnskorg uppbrändes och att inga spöken visat sig för den nu levande generationen.

Det igenmurade rummet

En sägen nämner inte Bonde, nämligen om det igenmurade rummet. Det sades, att ett rum blivit igenmurat, sedan Beata lämnat det jordiska. Detta rum ansågs stå i samband med Hin ondes besök på Pintorps, och man trodde, att det varit Beatas sängkammare. Även rummets fönster

var igenmurat, varför antalet fönster bara var 364, medan de från början varit lika många som dagarna i året. Men så öppnades rummet. Där fanns inte så värst märkliga saker, största möbelen var en säng, vilket ju syntes bekräfta antagandet, att det varit Beatas sängkammare. I övrigt fanns där en butelj, som en dräng drack av — men det bekom honom illa, han blev inte folk på flera dar. Under sängen stod ett par skor. Det allra märkligaste var, att i sängstolparna fanns en vätska, som innehöll "markuljum" (arsenik).

Smeden Hjalmar Petterson i Höglind berättade vid sekelskiftet en hel del om Pintorpsafrun, men han gick inte i god för sanningen — mer än i fråga om det igenmurade rummet. Han nämnde dock ingenting om arseniken. Hans ord kan inte fränkännas vitsord.

Att Hjalmar kunde uttala sig så bestämt om saken, berodde därpå, att hans morfar öppnat rummet — han var nämligen murare.

En annan Pintorpsafru

I visan nämnes Erik och Svante. I en edition av sagan nämnes "Erik Gyllenstierna och Svante Banér". Erik var ju Beatas make, men Svante? Honom har Beata kanske inte en gång sett — hon var i tioårsåldern, när Svante dog 1628. Svante Banér var bror till fältherren Johan Banér och själv riksråd. Deras far Gustaf Banér var också riksråd, men han "höll på fel häst" under fejden mellan Karl (IX) och Sigismund och miste huvudet vid slutuppgårelsen 1600. Men både Johan och Svante hörde till Gustaf Adolfs trommän.

Svante var gift med Ebba Grip på Tärnö. Om henne berättar Eneroth:

Till fru Ebba kom en dag en torpare och bad om en tunna råg.

"Lika omöjligt, kära far, som för dig att köra hit upp till gården den stora eken där nere i Djurgården".

Torparen kände fru Ebbas lynne och gick alltså sin väg utan vidare. Men i allén mötte han en liten gråklädd gubbe, som gav sig i språk med honom, och därvid fick höra både ett och annat om den hårda frun och särskilt det nyss nämnda draget.

"Ahå", sa gubben, "intet annat, gå du hem och hämta häst och åkdon, så ska du nog få upp eken alltid".

Sagt och gjort. Torparen hämtade sin åkross och finner gubben ha tagit upp eken med rötter och allt — och dessutom skaffat en särskild häst — en stor svart häst. Eken lassades på, allt gick som ett intet, och gubben följde med. Men i backen stegrade sig hästarna.

"Klä på Svante Banér" sa gubben, pekande på den stora svarta hästen. Torparen lydde, "hopp Svante Banér" och nu bar det av uppför backen och upp över gården och det med sådan fart, att det bar av ner i sjön på andra sidan huset, varvid rappningen skrapades av husknuten av eken, och på den knuten har rappningen och murbruket aldrig velat sitta kvar, naturligtvis.

Men fru Ebba stod i fönstret

och såg på, och då hon hörde "hopp Svante", kände hon i den svarta hästen igen sin man, som samma dag dog i Stockholm.

Ebba föddes 1583 och avled 1666. Eneroth nämner ingenting, som kan jämföras med det hemska slutet i visan. Å andra sidan nämner Braun ingenting om den skadade husknuten, ehuru denna omtalas även i Stora Malm.

En gissning, att "den svarte", som enleverat Beata, var en smed vid Forssjö, som jämte sina kamrater bestämt sig för att göra slut på Beatas skräckvälde, kan gott lämnas utan avseende. Forssjö hörde inte under Ericssberg på den tiden, och masugnen fanns inte heller.

Det finns åtskilliga Pintorps-sagor i Sörmland. Den yngsta torde väl vara den om Ulrika de Besche på Danbyholm. Hon torde dock ha lånat sina mest omtalade egenskaper av Beata.

Några bevis för att Beata blivit mördad, finns inte, och slutet på hennes saga framgår därav, att hon liksom maken ligger begravnen i Bälinge kyrka. Ericssberg ärvdes av hennes och Eriks son Kristofer, som blev riksråd och greve "Gyllenstierna av Ericssberg".

Tyvärr är det nog så, att i adelsslotten hände åtskilligt, som inte tål dagsljuset. Men något motiv för att mörda Beata kan inte ha förelegat, då hennes son var närmaste arvingen. Med Beatas sonson Karl August utgick släktens Ericssbergsgren på svärdssidan. Och så följde den Hildebrandska perioden . . .

Verner Vall.